

Довгань Ж. М.,

доктор економічних наук, доцент ТНЕУ, кафедра банківського менеджменту та обліку

СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

У статті проаналізовано систему страхування депозитів в Україні на сучасному етапі. Проведено дослідження діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні. Обґрунтовано наявність низки недоліків системи страхування депозитів та розроблено пропозиції щодо їх усунення в контексті забезпечення фінансової стійкості банківської системи України.

Ключові слова: страхування депозитів, фінансова стійкість, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, ставка регулярного збору.

В статье проанализирована система страхования депозитов в Украине на современном этапе. Проведено исследование деятельности Фонда гарантирования депозитов физических лиц в Украине. Обосновано наличие целого ряда недостатков системы страхования депозитов и разработаны предложения по их устранению в контексте обеспечения финансовой устойчивости банковской системы Украины.

Ключевые слова: страхование депозитов, финансовая устойчивость, Фонд гарантирования депозитов физических лиц, ставка регулярного сбора.

The article analyzes the deposit insurance system in Ukraine today. The research activities of the Fund Deposit Guarantee in Ukraine. Presence of a number of shortcomings deposit insurance system and suggestions for their elimination in the context of financial stability of the banking system of Ukraine

Keywords: deposit insurance, financial stability, assurance fund individuals, the rate of collection.

Постановка проблеми. Стійкий банківський сектор дає потужний поштовх до активного економічного зростання будь-якої країни, оскільки забезпечує стабільне функціонування платіжних систем, стимулює до заощадження коштів, інвестування в економіку, сприяє розвитку фінансового посередництва. Світовий досвід і вітчизняна практика банківської діяльності свідчать, що навіть чутки про нестабільність фінансової установи, не кажучи вже про початок кризи, стрімко можуть створити паніку поміж вкладників, припинити яку надзвичайно важко.

Для України ця проблема в умовах глобальної фінансової кризи стоїть найбільш гостро. Налагодження ефективного функціонування системи страхування депозитів допоможе підвищити довіру населення до вітчизняних банків, а як наслідок – до зміцнення фінансової стійкості банківської системи в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що проблеми страхування депозитів є предметом наукових досліджень і розглядаються в роботах таких вітчизняних та закордонних учених-економістів, як О. Барановського, О. Вовчак, О. Дзюбюка, Дж. Доллан, Є. Жукова, І. Івасіва, О. Лаврушина, А. Мороза, Л. Примостки, Е. Ріда, П. Роуза, В. Усоскіна та інших. Визначаючи теоретичну та практичну цінність вказаних досліджень, певне коло теоретичних та методичних питань з обраної проблематики все ж таки потребує подальшого розвитку. Зокрема потребують доопрацювання наукові пропозиції, що можуть бути реально застосовані на практиці стосовно виявлення проблем страхування депозитів та напрямів удосконалення цієї системи в Україні в контексті зміцнення фінансової стійкості банківських установ.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення основних проблем системи гарантування депозитів в Україні, виявлення її переваг та недоліків у контексті забезпечення фінансової стійкості банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Строкові депозити – це найстабільніша частка залучених коштів комерційних банків. У вітчизняній практиці їх питома вага становить близько 40% у структурі пасивів банків (рис. 1).

Захист такого ресурсу є не тільки актуальним, а й життєво необхідним та стратегічно важливим завданням для країни як у соціально-економічному аспекті, так і в плані забезпечення фінансової стійкості банківської системи.

Основою української системи захисту інтересів вкладників банків є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). Він був створений відповідно до Указу Президента України від 10 вересня 1998 р. № 996/98 [2].

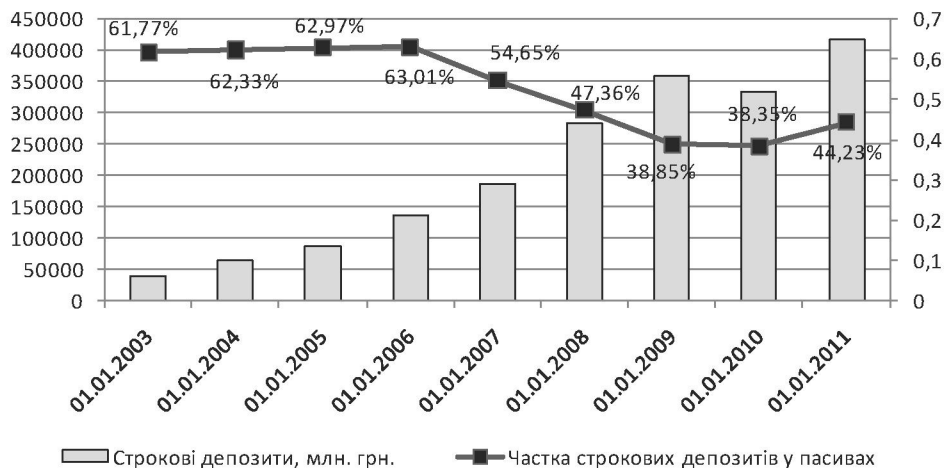

Рис. 1. Динаміка строкових депозитів та їх частки у пасивах комерційних банків у 2003–2010 рр. (побудовано на основі [1])

Учасниками Фонду є усі банки-юридичні особи, зареєстровані у Державному реєстрі банків і які мають банківську ліцензію на здійснення банківської діяльності. Банки Фонду поділяють на дві частини: учасники та тимчасові учасники. Учасником Фонду є банк, що виконує визначені НБУ економічні нормативи стосовно достатності капіталу та платоспроможності і в змозі виконувати власні зобов'язання перед клієнтами. Банки, що не виконують економічних нормативів і дія ліцензії яких призупинена, переводяться у категорію тимчасових учасників Фонду. У випадку відкликання банківської ліцензії НБУ ФГФВО виключає банк з числа учасників або тимчасових учасників Фонду. Відшкодовуються в разі настання їх недоступності вклади, залучені банком до дати його виключення з учасників Фонду або переведення його до категорії тимчасових учасників.

За даними сайту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, станом на 01.07.2011 у Фонді знаходилося 167 банків-учасників та 8 банків тимчасових-учасників, а вклади 11 банків відшкодовувалися [3]. Окремі економісти вважають неправильним той факт, що Ощадний банк не є учасником ФГФВО. По-перше, це надає йому конкурентних переваг. По-друге, в разі банкрутства Ощадного банку збитки будуть відшкодовуватися за рахунок Держбюджету, тобто всіх громадян, а не інших банків [6].

Таким чином, участь у фонді є обов'язковою для банків, що є позитивним моментом у підтримці фінансової стійкості банківської системи, однак виключення державних банків негативно впливає на ймовірність банківської кризи й порушує конкурентні умови в банківському секторі.

Розглянемо більш детально механізм фінансування ФГФВО. Початкові збори вносяться новоствореними банками після отримання ними ліцензії у розмірі 1% від зареєстрованого статутного капіталу. Комерційні банки з поновленою ліцензією звільнені від таких зборів. Регулярні відрахування нараховуються два рази на рік у розмірі 0,25% від загальної суми депозитів, включаючи нараховані проценти, та сплачуються рівними частинами щоквартально. Спеціальні платежі встановлюються у випадку недостатності поточних доходів Фонду для виконання ним у повному обсязі власних зобов'язань. Вони не мають перевищувати розмір регулярного збору за рік. Якщо банки не сплачують вчасно або у повному обсязі платежі, вони зобов'язуються сплачувати пеню в розмірі двох облікових ставок НБУ від обсягів не перерахованих коштів за кожен день прострочення. Подальшими джерелами фінансування Фонду є початковий внесок НБУ у розмірі 20 млн. грн. НБУ може також надавати Фонду кредити під заставу цінних паперів за ціною не нижче середньострокового (5 років) індексу інфляції. Кабінет Міністрів України також уповноважений надавати кредити у грошовій формі або у вигляді державних цінних паперів, але тільки якщо інші форми фінансування вичерпані. Ліміт кредитування на наступний рік визначається щорічно в десятикратному розмірі надходжень від банків – учасників Фонду за I півріччя поточного року. Отримані цінні папери Фонд має право реалізувати на відкритому ринку, використовувати як заставу при отриманні кредитів у банків, іноземних кредиторів, НБУ, або тримати їх до погашення. Фонд може також перераховувати свої кошти на депозитні рахунки в НБУ, за яким отримуватиме доходи. Взагалі, Фонд є єдиним розпорядником коштів, акумульованих у процесі його діяльності.

Таким чином, основна частка фінансування лягає на банки, що є позитивним з позиції забезпечення фінансової стійкості банківської системи, однак передбачається можливість кредитування і за рахунок коштів НБУ, і за рахунок бюджету, що підвищує ризики банкрутств у банківській системі.

Аналіз діяльності ФГВФО в Україні дозволяє стверджувати, що незважаючи на відносно незначний досвід функціонування, система страхування депозитів у нашій країні побудована належним чином. Проте зважаючи на нестабільність української економіки, можемо виділити ключові інструменти, запровадження яких могло б покращити ефективність функціонування системи депозитного страхування в Україні:

– враховуючи суттєве перевищення суми відшкодування над середніми розмірами вкладів населення в комерційних банках, варто поширити страховий захист і на депозити фізичних осіб, що є суб'єктами підприємницької діяльності. Це сприятиме розвитку підприємництва в Україні;

– законодавча база деяких країн передбачає можливість зміни рівня страхового відшкодування, враховуючи інфляційні чинники. Для України це є досить актуальним, зважаючи на динаміку індексу споживчих цін і рівня інфляції.

Проте варто зазначити, що навіть дуже ефективна діяльність лише Фонду гарантування вкладів фізичних осіб не може гарантувати фінансової стійкості у банківському секторі. Говорячи про теперішню систему захисту депозитів, варто зауважити, що на сьогодні Національний банк України активно планує використання страхування як додаткового інструмента захисту довгострокових депозитів.

У цей час Фонд гарантування вкладів фізичних осіб гарантує виплату вкладу в розмірі 200 тис. грн [3]. Ініціатива Національного банку полягає в тому, щоб ввести страхування суми довгострокового депозиту вкладника – фізичної особи, що перевищує гарантовані Фондом виплати, тобто без обмежень граничної суми. На думку НБУ, страхуванню мають підлягати депозити в національній та іноземній валюті, а також у банківських металах. Крім того, пропонується розглянути питання про розповсюдження механізму страхування і на довгострокові депозити юридичних осіб. Такий інструмент має використовуватися безпосередньо банками на добровільних засадах із залученням надійних страхових компаній. З метою заохочення банків до участі у страхуванні депозитів Національний банк готовий розглянути можливість введення певних стимулів для банків [4].

Слід зауважити, що не менш важливе значення для забезпечення стійкості банківської системи, окрім системи захисту вкладників, має і система захисту кредиторів. Банківські установи, намагаючись зайняти та збільшити власну частку ринку, пропонують своїм клієнтам все більше різноманіття послуг. Впроваджуючи програми кредитування, банки прагнуть задовольнити найрізноманітніші потреби власних клієнтів.

21 вересня 2012 р. набув чинності Закон України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” [5]. Розглянемо вплив цього закону на фінансову стійкість банківської системи України.

Перш за все, це збільшення в 1,6 раза розміру ставки регулярного збору з банків по вкладах фізичних осіб у валюті. Враховуючи проведений аналіз і результати негативного впливу страхування депозитів у валюті на стійкість банківської системи, цей крок можна розцінювати як позитивний, але не достатній.

По-друге, законодавство наділяє Фонд гарантування вкладів фізичних осіб повноваженнями переглядати розмір у будь-який зручний для нього момент. Прописаний у Законі розмір компенсації у 1 200 грн є безумовним зобов'язанням держави перед фізичною особою-вкладником. Очевидно, що при ухваленні рішень про розмір гарантованої суми Фонд буде приймати до уваги розміри проблем в банківському секторі та свої можливості щодо їх подолання.

По-третє, позитивним моментом було й залишається те, що кошти Фонду акумулюються за рахунок внесків банків-учасників. При цьому розмір внесків не залежить від банків, вони встановлюються Законом і рішеннями Фонду. Таким чином, у Фонду є повноваження щодо попередження недобросовісної поведінки банків і підвищення цих внесків, однак механізму, на жаль, не прописано.

По-четверте, серед нових положень потрібно зазначити право Фонду розпоряджатися коштами на своїх рахунках (Фонд був обмежений у можливості використовувати ці кошти). З набранням сили нового Закону Фонд отримує право здійснювати за рахунок цих коштів запозичення для інвестування в економіку. Це забезпечить позичальникам доступ до дешевших ресурсів і дасть Фонду можливість поповнювати свій бюджет не лише за рахунок внесків учасників. Водночас такі операції неминуче спричиняють певні фінансові ризики і постає питання зваженості кредитної політики Фонду та її прозорості.

По-п'яте, негативним з погляду впливу на фінансову стійкість банківської системи є прописаний у новому Законі склад адміністративної ради Фонду (один представник Кабміну, два представники НБУ, один представник профільного комітету Верховної Ради і директор-розпорядник Фонду, який призначається членами адміністративної ради). Як видно, зі складу адміністративної ради, порівняно з чинним Законом, відсторонили представника асоціації банків, який представляв у цій структурі інтереси комерційних банків і був єдиним представником не від влади. Таким чином, це положення робить роботу Фонду більш ризиковою для фінансової стійкості банківської системи.

По-шосте, фактично відповідно до нового закону в Україні з'являється ще один орган фінансового нагляду – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, якому також будуть передані функції роботи з проблемними банками. Останнім часом звучить достатньо критики саме в цій частині нововведень:

1) ризик, пов'язаний з тим, що Фонд має менший досвід управління банками, ніж НБУ; 2) Фонд може виявитися інституційно неготовим до того, щоб справлятися зі своїми повноваженнями; 3) у Фонду немає інструментарію для фінансового оздоровлення банків, який є у НБУ тощо. Крім того, постає питання якості регулятивного управління з боку Фонду та якості нагляду.

Дослідження виконання загальноприйнятих принципів страхування депозитів в Україні засвідчило про існування низки суттєвих невідповідностей, головною з яких є несправедливість гарантування вкладів державних банків за рахунок державного бюджету, в той час як вклади всіх інших банків гарантуються за рахунок самих банків. Враховуючи нововведення щодо участі держави в управлінні ФГВФО, це не дозволяє забезпечити справедливість при страхуванні, а отже, створює потенційні загрози фінансовій стійкості банків України.

На нашу думку, сьогодні назріла реальна необхідність удосконалення наявного інструментарію страхування банківських депозитів в Україні саме в контексті забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Ми вважаємо, що необхідно відмовитися від участі держави в механізмі гарантування депозитів на користь застосування схеми державно-приватного партнерства та взаємного страхування під контролем саморегулюючих організацій у банківській системі. Це дозволить знизити ризик недобросовісної поведінки банків та позитивно вплине на фінансову стійкість банківської системи.

Пропонуємо також ввести систему розрахунку регулярного збору до Фонду з урахуванням ризиковості банківських вкладень:

$$SRC = ARC(TD + IA) \frac{A_r + OBSI_r - RAO + aOFEF}{A + OBSI - RAO + aOFEF},$$

де SRC – розмір регулярного збору до ФГВФО;

ARC – річна ставка збору до ФГВФО (на цей момент вона становить 0,5% бази нарахування в національній валюті та 0,8% бази нарахування в іноземній валюті);

TD – загальна сума вкладів банку;

IA – нараховані закладами банку відсотки; A – сумарні активи банку;

A_r – сумарні активи банку, зважені за ступенем кредитного ризику (за методикою НБУ для нормативу Н2);

$OBSI$ – позабалансові інструменти банку;

$OBSI_r$ – позабалансові інструменти банку, зважені за ступенем кредитного ризику (за методикою НБУ для нормативу Н2);

RAO – сума створених відповідних резервів за активними операціями;

$aOFEF$ – сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами (за методикою НБУ для нормативу Н2).

Підхід до розрахунку сукупної суми відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами, сумарних активів та позабалансові інструменти банку, зважених за ступенем кредитного ризику пропонується використовувати методику, що рекомендує Національний банк України для розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2).

Підбиваючи підсумки, можна сформулювати наступні пропозиції щодо реорганізації системи гарантування вкладів фізичних осіб:

Ввести в Адміністративну раду Фонду гарантування вкладів фізичних осіб замість наявної системи розподілу за новим Законом, який вступив в дію 21.09.2012 р., систему з паритетним рівнем участі представників саморегулюючих організацій банківської системи: одного представника Кабінету Міністрів України, одного представника Національного банку України та трьох представників від саморегулюючих організацій банківської системи.

Відмовитись від гарантування зобов'язань державних банків за кошти бюджету України.

Відмовитися від гарантування депозитів в іноземній валюті.

Оптимізувати розмір відрахувань банками коштів до ФГВФО, який би, з одного боку, забезпечував зростання фінансової стійкості, запобігаючи масовим та неконтрольованим вилученням депозитів у кризових ситуаціях, а з іншого боку – не перетворився б на непомірний тягар для банків – учасників фонду, що могло б створити додаткові загрози для фінансової стійкості банківської системи.

Комплексний підхід до врахування всіх запропонованих аспектів удосконалення системи страхування депозитів дозволить ефективно попередити симптоми банківських криз і підвищити фінансову стійкість банківської системи України.

Література:

1. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
2. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб : закон України від 20.09.2001 № 2740-III (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 5. – С. 30.

3. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.org.ua>.
4. Заява Національного банку України стосовно впровадження можливих механізмів додаткового страхування вкладів від 15.03.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/pres_service/2011/zayava_sorkin_150311.pdf.
5. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4452-17.
6. Тигішко С. Система гарантування вкладів в Україні: сучасний стан і перспективні напрями розвитку / С. Тигішко // Вісник НБУ. – 2004. – № 8. – С. 4–5.
7. Мельников А. Г. Дифференцированные взносы в фонд страхования вкладов: мировой опыт и возможности его применения в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.asv.org.ru/agency/soviet/meetings/>.